Improviserend leven in het 'theo-drama'

De Bijbel en de leiding van de Geest

Kees van der Knijff

Abstract **Mede onder invloed van de toenemende keuzestress is er in christelijke kringen veel aandacht voor 'Gods leiding'. Helaas ontbreekt in de veelal praktische boeken en lezingen grondige theologische reflectie op onderliggende vraagstukken. In dit artikel gaan we in gesprek met de theologen Wright, Wells en Vanhoozer over de functie van de Bijbel in de keuzes die wij maken. Zij dagen ons met hun werk uit te denken in termen van een groot *theo-drama*, Gods heilsplan met de wereld. De tijd waarin wij leven is daarin 'unscripted time' en vraagt daarom om een vorm van improviserend in het leven staan. Dat vergt *phronesis*: een vorm van praktische wijsheid die ons leert te zien hoe het grote verhaal van het christelijk geloof raakt aan de specifieke situaties van ons leven. Dat levert geen pasklare antwoorden op, maar wel vertrouwen om met ontspanning in het leven te staan.**

leiding, keuzestress, theo-drama, improviseren, wijsheid

1. Inleiding

Nog nooit hadden mensen in de loop van hun leven zoveel ingrijpende keuzes te maken. Waar een paar generaties geleden de keuzes van jongvolwassenen nog beperkt waren en vaak bepalend voor de rest van hun leven, zijn tegenwoordig de meeste keuzes nog omkeerbaar en wordt er gemiddeld vijf of zes keer 'geswitcht' van carrière. Aan de ene kant is dat een luxe, maar aan de andere kant lopen steeds meer mensen tegen grote problemen aan: keuzestress wordt langzamerhand een groot probleem dat niet zelden leidt tot diepe faalangst en zelfs burn-out. Want hoe weet ik nu of ik wel de goede keuze maak?

Dergelijke ontwikkelingen gaan uiteraard niet voorbij aan christenen, maar brengen vaak een extra spirituele of theologische dimensie met zich mee. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er de laatste honderd jaar meer en meer aandacht gekomen is voor het thema van 'de leiding van de Geest' (zie voor meer achtergronden Van der Knijff 2019). Want als we in de kerk geloven in een God die ook wel Gids genoemd wordt en in een Geest die leidt, wat betekent dat dan wanneer wij ingrijpende en gecompliceerde keuzes moeten maken? Gekoppeld aan de traditionele leer van Gods voorzienigheid is daarbij soms een beeld ontstaan van een God die voor iedere gelovige 'een plan' heeft. In de woorden van *Campus Crusade for Christ* (in Nederland: Stichting Agapè): "God loves you and has a wonderful plan for your life." Als het gaat om Gods leiding wordt dat vaak 'Gods wil voor mijn leven' genoemd.

Wanneer gelovigen spreken over het zoeken van Gods wil bedoelen ze vaak: Hoe vind ik op een belangrijk keuzemoment nu dat plan van God? Hoe kom ik er achter welke van die keuzemogelijkheden de weg is die God voor mij voor ogen heeft? Wie op een studentenconferentie een workshop of lezing over deze vragen geeft is verzekerd van een volle zaal.
Nu is de gedachte dat God het leven leidt allereerst een bemoedigende en inspirerende gedachte. Maar in de praktijk lijkt regelmatig het tegenovergestelde te gebeuren: wanneer wij in iedere situatie 'de wil van God' moeten vinden en helderheid moeten krijgen over Gods leiding, dan kan dat verlammend werken en verhoogt het eerder de toch al hoge druk dan dat deze verlaagd wordt. Bovenop de vaak toch al ingewikkelde keuzes wordt een geestelijke laag gelegd die onze keuzes verder bemoeilijkt.
Tegen deze achtergrond is het belangrijk in te zien dat het bij de thematiek van Gods leiding niet om een uitsluitend praktische vraag gaat, maar dat er allerlei theologische keuzes en vooronderstellingen onder zitten. Omdat het binnen het kader van dit artikel niet mogelijk is op al die theologische aspecten in te gaan, richten we ons hier op een kernaspect: de vraag of en hoe de Bijbel relevant is voor de praktische keuzes van 21e-eeuwse christenen. Via die weg zullen we op het spoor komen van het belang van improviserend leven en christelijke wijsheid.

Er is de laatste honderd jaar meer aandacht gekomen voor 'de leiding van de Geest'

2. De beperkte of 'toegepaste' Bijbel

Op de vraag of de Bijbel überhaupt relevant is voor de vaak praktische maar ingrijpende keuzes die wij te maken hebben, worden heel diverse antwoorden gegeven. Vrijwel niemand zegt hardop nee, maar impliciet worden vaak behoorlijk kritische dingen gezegd. Onder benaderingen die groot gewicht leggen op het directe spreken van de Geest als vorm van leiding ligt vaak de vooronderstelling dat de Bijbel niet concreet genoeg spreekt over het alledaagse leven van hedendaagse gelovigen. We moeten in die zin de Bijbel wel hoog houden, maar niet overvragen. Daarom moeten we het in de keuzes die we te maken hebben vooral verwachten van de Geest, die *wel* kan spreken op een manier die aansluit bij de concrete situaties waarin wij ons bevinden. De Bijbel fungeert hier als basisboek voor het christelijke geloof, maar kent ook zijn beperkingen.
In meer orthodox-protestantse stromingen in de kerk wordt deze manier van naar de Bijbel kijken beschouwd als een te radicale positie, omdat Woord en Geest teveel van elkaar worden losgemaakt of zelfs tegenover elkaar worden gezet. De Schriften bevatten immers alles wat wij nodig hebben voor leer én leven? Vanuit de overtuiging dat de Bijbel wel degelijk relevant is wordt gezocht naar een 'toepassing' van de Bijbeltekst op de concrete situatie. Dat gebeurt in de verschillende benaderingen van Gods leiding op twee globale manieren: een 'spirituele' vorm van toepassing en een 'principiële' vorm.
In de 'spirituele' vorm wordt een Bijbelwoord rechtstreeks toegepast op de concrete situatie waarin iemand zich bevindt. Veelal gaat het om een woord dat iemand raakt tijdens het Bijbellezen, om een tekst die spontaan in de gedachten opkomt of om een tekst die iemand ons ongevraagd meegeeft. Er zijn in zo'n geval vaak raakvlakken met de situatie waarop de

tekstwoorden een nieuw licht laten schijnen. In veel gevallen is er echter nog maar weinig oog voor de oorspronkelijke betekenis van de tekstwoorden en hun functie in de originele context. De woorden ontvangen zo een nieuwe betekenis vanuit de eigen situatie, die ze oorspronkelijk vaak niet hebben gehad. Terecht zijn er daarom bij deze benadering van de plaats van de Bijbel in Gods leiding de nodige vragen gesteld. Op deze manier valt er namelijk in iedere situatie en voor iedere keuze wel ergens een 'tekst' te vinden.

In de 'principiële' benadering van de toepassing van de Bijbel in het leven en specifiek op keuzemomenten wordt minder nadrukkelijk de oorspronkelijke betekenis losgelaten: de Bijbel houdt de functie van een 'tegenover' dat niet naadloos op onze persoonlijke situatie past. Wat de Bijbel ons wel geeft, zijn principes en uitgangspunten die ons helpen in het maken van onze keuzes. Uit al die verschillende verhalen, brieven en andere geschriften moeten we de principes destilleren die van toepassing zijn op onze situatie. Dat kunnen concrete geboden of verboden zijn die duidelijk maken welke weg de juiste is, maar ook minder expliciete principes die nog steeds vereisen dat wij in de concrete situatie een afweging maken wat de goede weg is. Veelal blijft er binnen de geboden en principes nog ruimte over waarbinnen verschillende keuzemogelijkheden 'Gods wil' zouden kunnen zijn. De ene theoloog benadrukt dat dat de ruimte is voor onze persoonlijke vrijheid om te kiezen, waar de andere theoloog onderstreept dat we binnen die ruimte moeten zoeken naar de specifieke leiding van de Geest. Het probleem van 'leiding' wordt ook via deze weg dus niet volledig opgelost.

Er valt in iedere situatie wel ergens een 'Bijbeltekst' te vinden

3. De Bijbel als drama: toepassen of inpassen?

In alle bovenstaande manieren van zoeken naar de verbinding tussen Bijbeltekst en het complexe concrete leven van alledag zijn twee bewegingen waarneembaar. Bij beide bewegingen zijn fundamentele vragen te stellen. Allereerst is het startpunt sterk individualistisch ingekleurd: het gaat om een zoektocht naar Gods plan met *mijn* leven. Dat klinkt heel lofwaardig, maar brengt de intrinsieke tendens met zich mee dat we toch voortdurend op ons eigen leven gericht zijn. De tweede beweging is die van de Bijbeltekst naar ons leven: steeds wordt er gevraagd naar de betekenis en de toepassing van de oude Bijbeltekst voor onze moderne levens. Maar zouden we vanuit een christelijk perspectief de beide bewegingen niet radicaal om kunnen en moeten draaien? En zou juist dat ons niet veel meer kunnen opleveren in het denken over de plaats van de Bijbel in Gods leiding?

In een invloedrijk artikel over het gezag van de Bijbel heeft de Engelse theoloog N.T. Wright een interessante aanzet gegeven die door latere auteurs is opgepakt (Wright 1991).[1] In dat artikel nodigt Wright zijn lezers uit tot een gedachte-experiment: Stel, zo zegt hij, dat er een drama van Shakespeare wordt gevonden waarvan het vijfde deel ontbreekt. De eerste

[1] Het artikel van Wright is in het Nederlands in een uitgewerkte vorm beschikbaar als *De Bijbel en het gezag van God* (Franeker: Van Wijnen).

vier delen bevatten een prachtige verhaallijn en kleurrijke personages: het is te mooi om onuitgevoerd te laten. Maar wat is de meest passende vorm om zoiets aan te pakken? Als we iemand vragen een vijfde acte te schrijven, dan leggen we de zaken vast en zal al snel de suggestie ontstaan dat dit is zoals het door Shakespeare bedoeld was. Zou het in deze situatie niet beter zijn om de delen die we hebben aan ervaren en goedgetrainde Shakespeare acteurs te geven, die zich helemaal inleven in de wereld van de eerste delen en die vertrouwd zijn met de taal en leefwereld van Shakespeare, en hen te vragen zelf een vijfde deel te improviseren? De eerste delen hebben in die situatie een groot gezag voor het improviseren: als er geen consistentie is in de karakters en de verschillende thema's en verhaallijnen niet opgepakt worden in het laatste deel zal het publiek er snel doorheen prikken. Tegelijk ligt nog niet alles voor het laatste deel vast en hebben de acteurs de verantwoordelijkheid om creatief om te gaan met dat wat hen gegeven is.

Voor het denken over het gezag van de Bijbel is dit gedachte-experiment heel vruchtbaar, zo stelt Wright. Immers, als christenen leven we tussen Pinksteren en wederkomst tot op zekere hoogte ook in 'unscripted times', waarvoor we heel veel meekrijgen uit de Bijbel, maar waarvoor niet alles tot in detail vastligt. We kunnen ons het grote 'drama' van de heilsgeschiedenis voorstellen als vijf delen, waarvan de eerste vier volledig in de Bijbel zijn uitgewerkt: (1) schepping; (2) zondeval; (3) Israël; (4) Jezus. Van het vijfde deel treffen we alleen de eerste scènes aan, en hints over hoe de geschiedenis af zal lopen. Als kerk leven we onder het 'gezag' van die Schrift, en wordt ons gevraagd op een getrouwe manier onze rol in de laatste acte op te nemen.

Voor onze tijd ligt niet alles tot in detail vast

Het is in het bestek van dit artikel niet onze bedoeling een evaluatie te geven van het voorstel van Wright en de latere uitwerking daarvan. In het vervolg zullen we vooral kijken hoe het door twee andere theologen is opgepakt op een manier die relevant is voor ons denken over Gods leiding. Wel is het goed om hier al op te merken dat de twee 'bewegingen' uit het begin van deze sectie hier radicaal zijn omgedraaid: Het gaat hier niet meer primair om Gods wil met ons leven, maar om Gods grote heilsplan, waarin wij mogelijk een klein schakeltje kunnen zijn. En het gaat ook niet meer om het altijd moeten 'toepassen' van de Bijbeltekst op ons leven. Dat wordt al gauw gekunsteld. Veel belangrijker dan toepassen is 'inpassen' geworden: Hoe kunnen wij, op een manier die trouw is aan wat God ons in de Bijbel meegeeft en van ons vraagt, ons leven 'inpassen' in Zijn omvattende heilsplan?

Hoewel de gedachte van de heilsgeschiedenis als een *theo-drama* al bekend was uit bijvoorbeeld het werk van de Rooms-katholieke theoloog Hans Urs von Balthasar, is het dit artikel van Wright geweest dat de aanzet vormde voor het denken van de twee theologen waar we ons verder in verdiepen: Samuel Wells en Kevin Vanhoozer.

4. Samuel Wells over 'improviserend leven'

Samuel Wells, een Engelse ethicus en predikant, noemt in zijn *Improvisation: The Drama of Christian Ethics* het raamwerk dat Wright biedt 'ontzettend veelbelovend' (Wells 2004: 52). Voordat hij uitwerkt wat de implicaties van deze benadering zijn voor de ethiek scherpt hij het voorstel van Wright op vier punten aan. (1) We kunnen de kerk niet als de laatste acte

beschouwen, alsof het de verantwoordelijkheid van de kerk is dat het verhaal goed afloopt; (2) er moet daarom een nadrukkelijker onderscheid gemaakt worden tussen de periode van de kerk en de eindtijd; (3) Jezus vormt het absolute midden van Gods grote verhaal; (4) door schepping en zondeval als aparte delen te benoemen lijkt het alsof de val een daad van God is. Op grond van deze opmerkingen komt Wells tot een iets andere indeling: schepping, Israël, Jezus, kerk en eindtijd. De kerk en individuele gelovigen worden dan geroepen hun rol op zich te nemen in deel vier van dit 'drama.'

In zijn boek is Wells op zoek naar een benadering van de ethiek die zich niet uitsluitend, en zelfs niet in de eerste plaats, richt op de 'moeilijke gevallen', de zogenaamde 'hete hangijzers' zoals abortus en euthanasie. Ethiek moet zich volgens Wells richten op het gehele leven, de praktijken van discipelschap in het alledaagse leven (2004: 15). Het gaat in het christelijke leven niet om het ontvangen van de juiste informatie op ingewikkelde momenten, maar om een toegewijd leven dat gekenmerkt wordt door diepgewortelde gewoontes en patronen die het mensen mogelijk maken op cruciale momenten de juiste beslissingen te nemen. Vanuit het gedachte-experiment van Wright kenschetst Wells die vorm van leven als *improvisatie*. Dat is wat anders dan een uitvoering: het script dat wij in de Bijbel ontvangen hebben, biedt niet tot in details alle antwoorden voor onze praktische vragen. Wie improviseert, werkt wel met het materiaal dat gegeven is en kan zich niet veroorloven een compleet nieuwe weg in te slaan. Improviseren vraagt een hoge mate van vertrouwdheid met en trouw aan het verhaal dat voorafgaat aan het moment zelf. Improviseren vraagt dan ook veel meer om *being obvious* dan om *being original:*

Ethiek moet zich richten op het gehele leven

> Being obvious means trusting that God will do what only God can do, and thus having the freedom to do what only the disciple can do. Being obvious means trusting that the practices of discipleship, shaped by the Holy Spirit, are enough—there is no need for a 'second blessing,' whether in the form of further revelation or in a flash of spontaneous insight or inspiration at a moment of crisis (Wells 2004: 67).

Door het hele christelijke leven, en bijzonder het maken van ingewikkelde keuzes, te karakteriseren als een vorm van improvisatie leren we op een aantal punten anders te kijken naar ons leven. Allereerst wordt sterk benadrukt dat ons leven niet om onszelf draait. Wells zegt het zelfs nog iets scherper: het is van groot belang dat we als discipelen blijven beseffen dat het verhaal niet ons eigendom is, het gaat in het christelijke leven niet om *ons verhaal* (105). Maar dat betekent, in de tweede plaats, ook dat iets van de druk van onze beslissingen weggenomen wordt. Waar in populaire voorstellingen van Gods leiding wel eens gesproken kan worden over het 'missen' van Gods wil en 'plan B' (zie bijv. LaHaye 1989: 20) kan Wells benadrukken: we leven als gelovigen en als kerk in het vierde deel van het drama, en de allesbeslissende handelingen in dit verhaal vinden plaats in deel drie en deel vijf. In de komst van Jezus en in de eindtijd grijpt God zelf in. Daarom mogen we ook best de speelse connotaties die improviseren heeft benadrukken: ja, we kunnen als mensen wel eens domme en verkeerde beslissingen nemen. Maar we hoeven niet bang te zijn dat we daarmee op

een fundamenteel niveau 'Gods plan' in de war sturen of blijvend in 'plan B' terechtkomen. We mogen dan ook, juist als christenen, leren in ontspannenheid te leven voor Gods aangezicht. We moeten daarbij niet gericht zijn op de momenten van crisis, de kruispunten in ons leven waarbij belangrijke beslissingen vallen, maar vooral op het leven op de 'gewone dagen'. Juist daar mogen we ons dagelijks laten vormen door de Geest en zo het karakter en de gewoontes ontwikkelen die het ons mogelijk maken een goede keuze te maken wanneer dat van ons gevraagd wordt. Het gaat er niet om op zulke momenten de goede methode te hebben om Gods wil te vinden, maar om de juiste persoon te zijn die de verantwoordelijkheid van de keuze op een goede manier kan dragen, trouw aan Gods grote verhaal.
Vanuit de wereld van het theater brengt Wells nog een belangrijk aandachtspunt in: wie samen improviseert moet werken met de mogelijkheden, de uitnodigingen, die hij van anderen aangereikt krijgt. Zulke mogelijkheden kunnen we afhouden of accepteren. Als christenen moeten we, zo betoogt Wells, leren 'overaccepteren': onze omstandigheden en de daarbij horende mogelijkheden accepteren binnen het grote kader van het *theo-drama.* Onze omstandigheden zijn meestal geen aanwijzingen om een specifieke weg te gaan, maar uitnodigingen om de ons gegeven mogelijkheden vruchtbaar te maken in Gods koninkrijk (Wells 2004: 130-131).

5. Kevin Vanhoozer over improvisatie en wijsheid

Ook de invloedrijke Amerikaanse systematisch theoloog Kevin Vanhoozer pakt het voorstel van Wright op. In zijn boek *The Drama of Doctrine* verzet Vanhoozer zich tegen de 'fatale' tegenstelling die vaak gemaakt wordt tussen leer en leven (2005: 13) en stelt hij voor om over *doctrine* te denken in termen van drama. Dat 'dramatische' perspectief laat namelijk zien dat leer en leven altijd verweven zijn, en dat goede theologie de kerk helpt om gelovigen toe te rusten om in wijsheid te leven.

Goed improviseren is niet iets van spontaniteit

Volgens Vanhoozer zijn we als christenen geroepen te leven op een manier die consistent en coherent is met het *theo-drama*. Daarvoor zijn kennis en wijsheid (*scientia* en *sapientia*) nodig. Kennis die ons in staat stelt om het script (de Bijbel) in al zijn rijkdom en diversiteit te verstaan, en om de grote lijnen van de eerdere delen van het drama te doorzien. Maar dat is niet genoeg: we leven nu namelijk in de ongeschreven scenes van deel vier. En daarvoor is naast kennis wijsheid nodig: We hebben 'Spirit-cultivated wisdom' nodig om te onderscheiden hoe we trouw kunnen zijn aan het script in 'unscripted situations' (308).
In de loop van zijn betoog benoemt Vanhoozer een aantal aspecten van zulke wijsheid die uiterst relevant zijn vanuit het perspectief van leiding en keuzestress: christelijke wijsheid beoogt doelen die passen bij het *theo-drama*: het heil (*salus*) van het individu, vrede (*shalom*) voor de gemeenschap, de verheerlijking van Gods naam (*shema*). Daarom zoekt zulke wijsheid altijd een weg die past bij Christus en bij de werkelijkheid die God 'in Hem' gevestigd heeft. Zulke wijsheid moet door de Heilige Geest in de gelovigen gecultiveerd worden, en de Geest doet dat door hen leerlingen te maken van de canon: door een leerling te worden van de Schriften worden ons voorstellingvermogen, ons verstand, onze wil

en onze emoties meer en meer getransformeerd. Alleen zo, als leerlingen van de Schriften en geheiligd door de Geest, worden we tot mensen die leren te kiezen voor wat past bij het grote heilsplan van God.
Zulke toegepaste wijsheid kenmerkt Vanhoozer tenslotte met een ons al bekend beeld: improviseren (336, onder verwijzing naar Wells). Goed improviseren is namelijk niet, zoals vaak gesuggereerd wordt, vooral iets van spontaniteit, maar vergt een complete beheersing van de basistechnieken en een gedegen voorbereiding. Er zijn bij het gezamenlijk improviseren twee grote valkuilen: te veel vooruitplannen en te origineel willen zijn. Wie teveel vooruit plant, slaat de improvisatie dood en heeft geen behoefte meer aan wijsheid. De toekomst valt nu eenmaal niet onder onze controle. En wie te origineel wil zijn, maakt het anderen onmogelijk mee te blijven doen en raakt uit de toon met de lijnen van het drama.

6. *Phronesis* als kerndeugd in een dynamische wereld

Met de pleidooien van Wells en Vanhoozer voor wijs en improviserend leven raken we aan wat al in de oudheid gezien werd als een kerndeugd: *phronesis* in het Grieks en *prudentia* in het Latijn. Met dat begrip werd een vorm van wijsheid aangeduid die niet zozeer speculatief of theoretisch van aard is (zoals geldt voor *sophia* of *theoria*), maar praktisch. Wie belangrijke en complexe beslissingen moet nemen, moet vooral praktische wijsheid bezitten, wijsheid die helpt een weg te vinden tussen universele normen en waarheden en de particulariteit van onze specifieke situatie (zie over *phronesis* Zagzebski 1996). Zulke wijsheid is vooral cruciaal in situaties waar het wegen van de voor- en nadelen geen eenduidig antwoord oplevert. En opvallend genoeg zijn dat ook juist de situaties waarin moderne christenen God vragen om leiding (zie O'Donovan 2014: 214-222 voor een beschrijving van deze situaties).

Wie belangrijke beslissingen moet nemen, moet vooral praktische wijsheid bezitten

Vanuit de context van het *theo-drama* is duidelijk dat *christelijke* wijsheid daarbij wel opereert vanuit een heel eigen verhaal. Christelijke wijsheid kent daarom haar specifieke prioriteiten en bronnen. Van daaruit zullen ook andere aspecten van concrete situaties oplichten wanneer wij een beslissing te nemen hebben. David Ford heeft in zijn *Christian Wisdom* kernachtig uitgedrukt wat christelijke wijsheid kenmerkt:

> [A] wisdom that is true to God and God's desires; that lives in the midst of life while hoping in God's future; that takes as its main guide the scriptures interpreted in the Spirit and in community with Christians and with others who seek wisdom; and that seeks to ring true to the great cries that arise in Scripture and in life (Ford 2007: 50).

Zulke wijsheid is getekend door kruis en opstanding, en kan als zodanig ook leiden tot keuzes die dwaasheid zijn in de ogen van de 'wereld.' Zulke wijsheid wordt enerzijds van God ontvangen, door de Geest, in antwoord op het gebed (*Jakobus* 1,12). Anderzijds wordt deze wijsheid als een deugd geleerd: door te improviseren op de weg van het leven, altijd binnen de kring van de christelijke gemeenschap.

7. Conclusie

We begonnen dit artikel met de constatering dat we als christenen in deze tijd meer dan enige generatie voor ons voortdurend geconfronteerd worden met belangrijke keuzes. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er veel vraag is naar boeken, lezingen en workshops over Gods leiding. Maar die gedachte van Gods leiding kan ook een knellend juk worden als we vastlopen in onze keuzes en het gevoel hebben dat de Bijbel ons geen antwoorden geeft.
Via het gedachte-experiment van Wright kwamen we op het spoor van de theologen Wells en Vanhoozer, die allebei over het christen-leven spreken als een vorm van improvisatie. Wat heeft dit ons nu concreet opgeleverd in het denken over Gods leiding?
Het belangrijkste inzicht was een fundamentele omkering: het gaat ten diepste niet om Gods plan met *mijn leven,* maar om Gods heilsplan. De vraag hoe ons leven vruchtbaar kan zijn in dat omvattende perspectief heeft een andere lading dan de vraag wat God nu precies met ons leven wil. In de tweede plaats hebben we gezien dat daarmee de belangrijkste beweging niet meer de toepassing van de Bijbel op ons leven is, maar het inpassen van ons leven in het grote 'drama' waarvan we in de Bijbel lezen. Dat betekent, in de derde plaats, dat we er niet tegenaan lopen wat de Bijbel ons *niet*, maar wat de Bijbel ons *wel* geeft: materiaal in overvloed om in onze eigen situaties en met onze eigen uitdagingen improviserend onze weg te zoeken, trouw aan het grote verhaal van God in Christus.

Het gaat ten diepste niet om Gods plan met *mijn leven,* maar om Gods heilsplan.

Daarmee ontvangen we, ten vierde, de nodige vrijheid om onze eigen keuzes te maken, die tegelijk ook een grote verantwoordelijkheid is. Die verantwoordelijkheid, tenslotte, moeten we serieus nemen, maar we mogen er wel vooral ontspannen mee om blijven gaan: de beslissende acte van het drama heeft al plaatsgevonden. Aan ons de taak om in wijsheid iets te doen met de vele uitnodigingen om het goede te doen die keuzemomenten ons bieden.

Dr. C. (Kees) van der Knijff promoveerde in 2019 aan de Protestantse Theologische Universiteit op het proefschrift *Between providence and choice biography.* Dit artikel is gebaseerd op onderdelen van zijn proefschrift. E keesvanderknijff@gmail.com

Literatuur

Ford, D.F. (2007). *Christian wisdom. Desiring God and learning in love.* Cambridge: Cambridge University Press.

Knijff, C. van der (2019). *Between providence and choice biography. An account of divine guidance from a Reformed perspective.* Kampen: Summum Academic.

O'Donovan, O. (2014). *Finding and seeking.* Grand Rapids: Eerdmans.

Vanhoozer, K.J. (2005). *The drama of doctrine. A canonical linguistic approach to Christian doctrine.* Louisville: Westminster John Knox Press.

Wells, S. (2004). *Improvisation. The drama of Christian ethics.* Grand Rapids: Brazos Press.

Wright, N.T. (1991). How can the Bible be authoritative? *Vox Evangelica* 21, 7-32.

Zagzebski, L.T. (1996). *Virtues of the mind. An enquiry into the nature of virtue and the ethical foundations of knowledge.* New York: Cambridge University Press.